

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[TİAD], 2022, 6 (2): 715-741

Kur'ân'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقتلوا/لا تقتلوا) (انفسكم) İfadelerine Dair Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Expressions of "Kill/Don't Kill Yourselves/Each Other" in the Qur'an

Hüseyin YAKAR

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Assist. Prof., Bolu Abant İzzet Baysal University, Theology Faculty

huseyin.yakar@ibu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3146-6052

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 01.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted : 08.12.2022

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2022

Yayın Sezonu : Aralık

Pub Date Season : December

Atıf/Cite as: YAKAR, Hüseyin. "Kur'ân'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقتلوا/لا تقتلوا) (انفسكم) İfadelerine Dair Bir Değerlendirme". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/2 (Aralık 2022): 715-741. doi: 10.32711/tiad. 1152175

İntihal-Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Hüseyin YAKAR).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU

Kur'an'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقتلوا/لا تقتلوا انفسكم) İfadelerine Dair Bir Değerlendirme

Öz

Kur'an'da "ktl" (قتل) fiilinin emir veya nehiyle "enfuseküm" lafzının bulunduğu âyetler tefsir kaynakları ve meâllerde farklı yorumlanmaktadır. Çalışmamızda söz konusu buluşmanın görüldüğü "وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ" *"nefislerinizi öldürmeyin"*, "ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ" *"sonra işte sizler nefislerinizi öldürüyorsunuz (öldürmeyin)"* (en-Nisâ 4/29, el-Bakara 2/85) nehiyeleri ile "اقتلوا انفسكم" *"nefislerinizi öldürün"* (el-Bakara 2/54, en-Nisâ 4/66) emirlerinin nasıl yorumlandığı ve yorumlanması gerektiği incelenmiştir. Anlam yakınlıklarına bağlı olarak ilgili âyetler "emir" ve "nehiy" olmak üzere iki başlıkta tasnif edilmiştir. Söz konusu ifadeler kapsamında öncelikle tefsir kaynaklarımız üzerinden bilgi aktarılmıştır. Bu bilgiler daha çok tasvir metoduyla ortaya konulmuş, yer yer tarafımızca değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bölümlerin sonunda ise ilgili ifadeler hakkında görüşlerimiz aktarılmıştır. Zikri geçen âyetler ele alınırken ilgili dört âyetin anlam bakımından bütünselliği, siyak-sibak durumu, Kur'an'da "enfüs" lafzının mef'ûl makamında olduğu âyetler, sebep-i nüzûle dair rivâyetler, olgusal gerçeklik ve Tevrat verileri dikkate alınmıştır. Bu veriler eşliğinde ilgili ifadelerdeki "اقتلوا انفسكم" lafzının "birbiriniz" anlamında alınmasının daha makul olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, "Ktl", "Enfuseküm", Tevrat.

An Evaluation of the Expressions of "Kill/Don't Kill Yourselves/Each Other" (اقتلوا/لا تقتلوا انفسكم) in the Qur'an

Abstract

The verses in the Qur'an where the imperative or prohibition mode of verb "ktl" (قتل) meet the word "enfuseküm" are interpreted differently in tafsir sources and translations. It's discussed in our study that how explained and to explain the prohibiton modes of "Do not kill yourselves/one another", "Afterward here you are, you kill yourselves/one another" (en-Nisâ 4/29, el-Bakara 2/85) and the imperatives of "Kill yourselves/one another" (el-Bakara 2/54, en-Nisâ 4/66). Depending on meaning connection, the relevant verses assorted in two titles as imperative and negation moods. First of all, information was transferred through our tafsir sources. In this section the data are put forth mostly in descriptive method and made some evaluations from time to time by us. At the end of the chapters, the relevant verses are commented by us. When evaluating the phrases, wholism of these four verses, the verses existing the word of "enfuseküm" in object position, the context of the relevant verses, the narratives related to revelation grounds, the factivity and the data of Torah are taken in consideration. In the light of these data, it can be said that it's more reasonable to take the word "اقتلوا انفسكم" in the related expressions to mean "each other"

Keywords: Qur'an, Exegesis, "Ktl", "Enfuseküm", Torah.

Giriş

Kur'ân'da tekil formdaki nefsin, öldürme fiiliyle birleştiği (قتل النفس) ifadeler hemen bütün müfessir ve meâl yazarları tarafından “cana kıyma” biçiminde anlamlandırılmıştır.¹ Ne var ki aynı birliktelik; nefsin çoğul formunun öldürme fiiliyle birleştiği ifadelerde (قتل الانفس) görülmemektedir. Nefsin tasavvufi/işârî çerçevede değerlendirilebilmesi, “enfüs”ün “birbiriniz” ya da “kendiniz” anlamında düşünülebilmesi bu farklılığın gerekçeleri kapsamında zikredilebilir. Söz konusu farklılıklar, ilgili ifadelerin sahih karşılığının ortaya konulması kapsamındaki çabamızın ana sâiki durumundadır.

Çalışmamızda incelenen âyetleri ve ifadeleri bağlamları ile birlikte şu şekilde sıralamak mümkündür: (i) Kur'ân'da malın, karşılıklı rızaya dayalı ticaret dışında gayri meşru yollarla elde edilmesini yasaklayan âyette² geçen وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ “nefislerinizi öldürmeyin” ifadesi. (ii) Benî İsrâil'in “kendilerine haram kılınmış olduğu halde içlerinden bir zümreyi yurdundan sürüp çıkarmaları, o zümre aleyhine zulüm ve düşmanlık sâikiyle ittifaklar kurmaları; üstüne üstlük zulmettikleri kimseler kendilerine esir olarak geldiklerinde onları fidye ile kurtarmaları” gibi uygulamaların eleştirildiği âyette³ kullanılan ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ “sonra işte sizler nefislerinizi öldürüyorsunuz” ifadesi. (iii) Buzağıya tapmaları üzerine Hz. Musa'nın Benî İsrâil'den tövbe etmelerini istediği âyette⁴ geçen اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ “nefislerinizi öldürün” ifadesi. (iv) Münafıklar bağlamındaki âyette, kendilerinden yurtlarından çıkmaları ya da nefislerini öldürmeleri istendiğinde pek azının bunu yapacağı bildirilirken⁵ kullanılan اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ “nefislerinizi öldürün” ifadesi. Zikri geçen ifadeler, tefsir kaynakları çerçevesinde el alınmış ve tarafımızca değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu noktada âyetin âyetle tefsir edilmesi metodu benimsenmiş ve benzer kullanımlar incelenmiştir. Benî İsrâil bağlamındaki âyetlerde ise Kitâb-ı Mukaddes'teki verilerden de yararlanılmıştır. Âyetlerin çevirisinde belli bir meâl esas alınmamış, meâllerden de yardım alınmak sûretiyle tarafımızca anlamlandırma yapılmıştır.

Konuya dair yaptığımız literatür taraması kapsamında çalışmamızla ilgili üç makaleden bahsetmek mümkündür. Çalışmamız dergi değerlendirme sürecindeyken Nazife Vildan Güloğlu tarafından yayımlanan “Tefsirde Bağlama Riayet ve Katlü'l-Enfüs Yorumlarına Etkisi” adlı makalede konumuz olan âyetlere müfessirler tarafından verilen anlamlar iç ve dış bağlam ekseninde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede ilgili çalışmada müfessirlerin

¹ İlgili âyetler için bk. el-Bakara 2/72; el-Mâide 5/32; el-En'am 6/151; el-İsrâ 17/33; el-Kehf 18/74; Tâhâ 20/40; el-Furkân 25/68; el-Kasas 28/19, 33.

² en-Nisâ 4/29.

³ el-Bakara 2/85.

⁴ el-Bakara 2/54.

⁵ en-Nisâ 4/66.

Kur'ân'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقتلوا/لا تقتلوا انفسكم) İfadelerine Dair Değerlendirme görüşlerinin –müfessir bazlı- ağırlıklı olarak tasvîrî olarak ortaya konulduğu, değerlendirmelerin de özellikle dış bağlam üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanında söz konusu çalışmada ilgili âyetler kapsamında Kitab-ı Mukaddes'teki verilerden istifade edilmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu makalede farklı bir eksen ve yöntem ile farklı sonuçların serdedildiği görülmektedir. Şükrü Maden ve Mustafa Yiğitoğlu tarafından kaleme alınan "Kur'ân-ı Kerim ve Eski Ahit Bağlamında Buzağıya Tapan İsrailoğulları'na Ölüm Cezası Verilmesi Meselesi" adlı makalede Bakara sûresinin 54. âyeti tefsir kaynakları üzerinden incelenmiş ve Kur'ân-ı Kerim-Eski Ahit verileri mukayese edilerek buzağıya tapanlara verildiği düşünülen ceza konusu ele alınmıştır. Zülfikar Durmuş tarafından kaleme alınan "Yanlış Anlamlandırma ve Değerlendirmelere Konu Olan Bakara 54. âyetindeki 'Uktulû Enfusekum' İfadesinin Çözümlemesi" adlı makalede zikri geçen âyet üzerinden tefsir kaynakları ve meâllerin değerlendirildiği ve ilgili ifadenin muhtemel doğru anlamı üzerinde durulduğu görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu makalelerde ya konumuz olan dört âyete çok kısa değinildiği ya da farklı bir eksen, metot ve kaynakça ile farklı sonuçlara varılacak bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.

1. Nefislerin Öldürülmesini Yasaklayan İfadeler

Nefislerin öldürülmesini yasaklayan âyetler Kur'ân'da iki yerde geçmektedir. Malın, gayri meşru yollarla elde edilmesini yasaklayan âyet⁶ bağlamında وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ "nefislerinizi öldürmeyin" ifadesi yer almaktadır. Benî İsrâil bağlamındaki âyette ise söz konusu toplumun, içlerinden bir zümreyi sürüp çıkarmaları, onlara karşı ittifaklar kurmaları, daha sonrasında ise bu kimseler esir olarak kendilerine geldiklerinde onları fidye ile esaretten kurtarmaları eleştirilirken ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ "sonra işte sizler nefislerinizi öldürüyorsunuz" ifadesi kullanılmaktadır.

1.1. "Nefislerinizi Öldürmeyin" İfadesi

Kur'ân'da malın gayri meşru yollarla elde edilmesini yasaklayan âyette⁷ geçen "nefislerinizi öldürmeyin" ifadesi⁸ tefsir kaynaklarımızda biri diğerinin içinde

⁶ en-Nisâ 4/29.

⁷ en-Nisâ 4/29.

⁸ Bikâî'ye göre, cana kıyma ile canın yongası olan malın bâtil yolla harcanması arasında münasebet vardır. Çünkü genellikle çapulculuk için saldırıldığında insanların canına kıyılır. Malı yenen kimsenin çılgına dönmesi de sonu cinâyet olabilecek fitnelere yol açar. Söz konusu yorum için bk. Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâî, *Naẓmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âÿât ve's-süver* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1984), 5/259-260; Kur'ân

memzuç olacak biçimde iki farklı şekilde anlamlandırılmıştır: Bir mü'minin diğer bir mü'mini ya da bir mü'minin kendisini öldürmesinin yasaklanması.

Müfessirlerin ağırlıklı olarak işaret ettiği birinci anlama göre zikri geçen âyette bir insanın/mü'minin diğer bir insanı/mü'min kardeşini ya da bir Yahudi'nin dindaşını öldürmesinin yasaklanması anlamı baskındır.⁹ Mü'minler tek bir din, millet ve davanın ehlidir. Arapların bazı kimseler öldürüldüğünde, birilerinin ölmesi diğerlerinin ölmesi gibi olduğundan "Kabe'nin rabbine yemin olsun ki öldürüldük" demeleri de bu kapsamdadır. Bir katil başka birini öldürdüğünde de aslında kendisini öldürmüş gibi olur.¹⁰

Yolu tefsirinde de toplumdaki haksızlık ve adaletsizliğin toplum düzeni ve asayişini bozacağı, böylece can güvenliğinin tehlikeye düşeceği, bu durumda yalnızca haksızlığa uğrayanların değil, başkasının malını haksız olarak alıp yiyen ya da başkasının canına haksız yere kıyan da bu güvensizlikten nasibini alacaktır. Söz konusu yorum için bk. Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/51.

⁹ Güloğlu'ya göre ilgili âyet görünüş itibariyle intiharın yasaklanması hususunda Kur'an'daki en açık beyanlardandır. Bununla birlikte âyetin metinsel bağlamı müfessirlerin intihar anlamından uzaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim ilgili ifade, servet edinme yollarından olan miras ve mehir gibi usullerden bahseden âyetlerden sonra gelmiş, meşru ticareti tavsiye eden ve bunun dışında kalan batıl kazançları yasaklayan bir bağlamda kullanılmıştır. Söz konusu görüş için bk. Nazife Vildan Güloğlu, "Tefsirde Bağlama Riayet ve Katlü'l-enfüs Yorumlarına Etkisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11/3 (2022), 1921.

¹⁰ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Dr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecr, 2001), 6/637-638; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud- eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz (Riyad: Mektebetü'l-Abikan, 1998), 2/62; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahman b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-âzîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/42; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 10/72; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an ve'l-Mübeyyinü limâ tazammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, thk. Dr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 6/259; Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdüllâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhî Hasan Hallâk, Dr. Mahmud Ahmed el-Atraş (Dimaşk-Beyrut: Darü'r-Reşid, 2000), 1/350; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtâ*, thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud, eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 3/242; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-âzîm ve's-seb'î'l-meşânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 5/16; Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dimaşkî, *Mehâsinü't-te'vîl* (y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957), 5/1203; Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947), 5/43; Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî* (Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdüh, 1946), 5/19; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984), 5/25; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsîri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 1/543-544; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/51; Güloğlu, "Tefsirde Bağlama Riayet", 1920.

Bu noktada yapılan açıklamalarda intihar anlamı da dolaylı yoldan mezcedilerek cinâyetlerin toplumsal birliği ve güvenliği tehdit etmesi ve katilin kendisi de dâhil olmak üzere tüm bireylere dönmesi, diğer bir ifadeyle cinayetlerin tüm bireylerin can güvenliğini tehlikeye atması üzerinde durulduğu görülmektedir.¹¹ Cinâyet dışında intihar anlamını daha belirgin kılan yaklaşıma göre âyette "birbirinizi öldürmeyin" anlamını ifade etmek üzere "kendinizi öldürmeyin" anlamına da gelebilecek bir ifadenin kullanılmış olması kişinin, başkalarının canını kendi canı gibi görmesi hedefine yöneliktir. Dolayısıyla kişi, başkalarının canına, kendisinininkine gösterdiği itınayı göstermek durumundadır. Bu durum âyette, intiharın öncelikle ve kesin olarak yasak kapsamına girdiğini de ortaya koymaktadır.¹²

Alimler arasında ihtilafı olan diğer yaklaşımda ilgili ifade akla ilk geldiği şekliyle anlaşılmuş ve cinâyete göre intihar anlamı öncelenmiştir.¹³ Bu

¹¹ Söz konusu yorum için bk. Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/51.

¹² Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/44; Aynı yorum için bk. Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, 5/19.

¹³ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 2/62; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/42; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/74; Kurtubî, *el-Câmi*, 6/259; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/349-350; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 3/241-242; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 5/16; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 5/1203; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/43; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 5: 25; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/544-545; Elmalılı Hamdi Yazır, söz konusu ifade ile kasıtlı olarak intihar etmenin yasaklandığının açık olduğunu fakat bu anlamın âyetin gelişine uygun olmadığını belirtmiştir. Söz konusu yorum için bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2/1343; Zikri geçen anlam kapsamında İbn Kesir, bazı rivâyetler aktarmaktadır. Buna göre Amr b. el-Âs Hz. Peygamber tarafından gönderilen seriyye ile dışarıdayken çok soğuk bir gecede ihtilam olmuş ve gusletmesi durumunda öleceğini düşünerek teyemmüm etmiş ve arkadaşlarına sabah namazını kıldırması. Döndüğünde durumu haber vermesi üzerine Hz. Peygamber: "Ey Amr, arkadaşlarına cünüp olarak namaz mı kıldırдың?" demiş, o da çok soğuk bir gecede ihtilam olduğunu, guslederse helak olabileceğini söyledikten sonra konumuz olan âyeti okumuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber gülmüş ve bir şey söylememiştir. Diğer rivâyetlerde de kendisini demir, zehir ya da dağdan yuvarlamak sûretiyle öldüren kimsenin benzer bir eylemle cehennemde ebedi kalacağı belirtilmiştir. Benzer bir rivâyette, önceki ümmetlerden birinin yaralandığı, acısına dayanamayarak bir bıçakla elini kestiği ve kanın durmaması üzerine öldüğü ve Allah'ın ona cenneti haram kıldığı ifade edilmiştir. Başka bir rivâyete göre Hz. Peygamber, oklarıyla intihar eden bir adam kendisine getirildiğinde onun cenaze namazını kılmamıştır. Söz konusu rivâyetleri aktaran İbn Kesir, ilgili âyet kapsamında "kişinin kendisini öldürmesi" anlamının doğruya daha yakın olduğunu belirtmiştir. Sözü edilen rivâyetler ve görüşler için bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, nşr. İzzet Ubeyd ed-Deaâs, Adil es-Seyyid, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418/1997), "Tahâre", 126 (No.334); Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhîhu'l-müsne'd min ḥadîşî Resûlillâh şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhibbüddin el- Hatîb (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, H 1400), "Tıbb", 56; Cenâiz 83; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Şahîhu Müslim*, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (Riyad: Dâru Tîbe, 2006), "Cenâiz", 37 (No.978); Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 2/62; Kurtubî, *el-Câmi*, 6/259; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 3/242; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm*, thk.

kapsamda adam öldürme, dinden dönme ve evli iken zina etme gibi suçlardan dolayı ölüme mahkum olma anlamı üzerinde durulmuştur.¹⁴ Diğer bir deyişle bir insanın başkasını öldürmesi, kısas ya da intikam sonucu kendi katline sebebiyet vermekte, dolayısıyla öldüren kişi kendisini de öldürmüştür. ¹⁵ Bir kimsenin zann-ı gâlibine göre kendisini öldürebilecek biriyle çarpışması, dolayısıyla nefisini tehlikeye atması, zühd ve ibadet adı altında nefisini ezmesi, karşılıklı rızaya dayanan ticareti hileli ve bozuk muamelelerden sayıp zühd ve takvaya aykırı bulması, başkasının malına musallat olması ve mal konusunda haksızlığa sapması kendi nefisini helak etme sonucunu doğurabilmesi açısından bu duruma örnek olarak verilebilir.¹⁶ Bu durum, âyetteki iki nehiy (*mallarınızı yemeyin/nefislerinizi öldürmeyin*) arasındaki münasebeti de ortaya koymaktadır. Zira mal konusunda başkasına haksızlık yapmak, ortaya çıkacak anarşi ile kişinin kendi malını ve canını da tehlikeye atacaktır.¹⁷

Konumuz olan âyette haksız kazancın yasaklanmasını müteakip “*nefislerinizi öldürmeyin*” cümlesiyle ifadesini bulan nehiy¹⁸; sözün bağlamı, insanlığın suç geçmişi ve toplumlarda derin yaralar açan temel suçlar ile Tevrat verileri kapsamında değerlendirildiğinde “bir kimsenin haksız yere başka bir kimseyi öldürmesi” çerçevesine daha uygun düşmektedir. İlgili âyetin genellik arz eden üslubu, toplumlardaki yaygın bir suça işaret ettiği gibi âyetin öncesi ve sonrası da bu anlamı desteklemektedir. İlgili âyetten hemen sonra¹⁹ söz konusu suçlara atfen “*Kim bunu/bunları haddi aşarak ve zulüm yoluna saparak yaparsa onu ateşe atarız.*” şartının zikredilmesi de bu çerçevede değerlendirilebilir. Zira kişinin kendisini öldürmesi her durum ve şartta haddi aşma ve zulümdür ve hiçbir haklı gerekçeyi bünyesinde barındıramaz. Başkasının öldürülmesi ise cezai bir müeyyide olma, diğer bir ifadeyle başka bir suçun sonucu olup haddi aşmama ve zulüm yoluna sapmama imkân ve ihtimaline sahiptir. Başkasının malına ya

Mustafa es-Seyyid Muhammed- Muhammed es-Seyyid Reşad (Giza: Müessesetü Kurtuba, 2000), 3/445-449; Âlûsî, *Rûhu'l-me ânî*, 5/16; Kâsımî, *Mehâsinü't-te 'vîl*, 5/1203-1205;

¹⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/74; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, 3/242; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/349-350; Âlûsî, *Rûhu'l-me ânî*, 5/16.

¹⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/349-350; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/44; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/1344.

¹⁶ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/349; Âlûsî, *Rûhu'l-me ânî*, 5/16; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/44; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/1344; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/544.

¹⁷ Elmalılı *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2/1343-1344; İlgili âyet kapsamında Süleyman Ateş tarafından intihara dair verilen bilgiler, aktarılan hadisler, onun ilgili âyet kapsamında “intihar” anlamını baskın bulduğuna işaret etmektedir. Söz konusu görüşler için bk. Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/543-545; Güloğlu'nun ilgili âyet kapsamında intihara yakın duran görüşü ve işâri tefsirlerimizde söz konusu ifade kapsamında aktarılan görüşler için bk. Güloğlu, “Tefsirde Bağlama Riayet”, 1921-1922.

¹⁸ en-Nisâ 4/29.

¹⁹ en-Nisâ 4/30.

da parasına sahip olma da zulüm ve haddi aşma yoluyla olabileceği gibi helal yolla da olabilir. Bu durum, âyetteki "nefislerinizi öldürmeyin" cümlesinde mündemiç olan "birbirinizi öldürmeyin" anlamını seçip ayırmakta ve tek anlam olarak karşımıza çıkarmaktadır. Buna ilave olarak sonraki âyette²⁰ "Eğer size yasaklananların büyüklerinden kaçınırsanız kusurlarımızı örteriz..." *إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ* buyurulması konumuz olan iki yasağın büyük günahlar kapsamında değerlendirilmesini beraberinde getirmektedir ki bunlar da çalma ve adam öldürme yasaklarıdır. Söz konusu günah ve yasaklar on emirden "adam öldürmeyeceksin" ve "çalmayacaksın" nehiyelerine²¹ karşılık gelmektedir. Konumuz olan âyetlerin yetimlerin malları, hakları, miras ve evlilik hukuku bağlamında olması da zikri geçen anlamı desteklemektedir. Zira miras paylaşımları ile cinâyet ve haksız mal edinme arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır.

1.2. "Nefislerinizi Öldürüyorsunuz (Öldürmeyin)" İfadesi

İsrâiloğulları'nın dindaşlarını yurtlarından sürüp çıkarmaları, birbirleri aleyhine zulüm ve düşmanlık sâikiyle ittifaklar kurmaları; üstüne üstlük zulmettikleri dindaşları kendilerine esir olarak geldiklerinde onları fidye ile kurtarmaları" gibi uygulamaların eleştirildiği âyette²² kullanılan "sonra işte sizler nefislerinizi öldürüyorsunuz" ifadesi de tefsir kaynaklarımızda yaygın olarak Yahudilerin/insanların birbirlerini/dindaşlarını öldürmeleri kapsamında değerlendirilmiş, bir kimsenin kendisini öldürmesi anlamı ise daha çok bir nükte olarak ve toplumsal birlik, beraberlik kapsamında ele alınmıştır.²³ Nisâ sûresinin 29. âyetinden farklı olarak zikri geçen âyetin sürgün, savaş, esir ve fidye bağlamında olması onun intihar çerçevesinden uzaklaşmasını ve bizce de doğru ve makul olan "birbirini öldürme" anlamına yaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Nisâ sûresinin 29. âyetindeki "nefislerinizi öldürmeyin" ifadesinin "malın haksız yere yenmesi" gibi daha genel bir bağlamda sevk edilmiş olması, ilgili âyetin tefsirinde çerçeveyi genişletmiş ve intihar anlamının bu âyete göre daha baskın dile getirilmesi sonucunu doğurmuştur. Zira savaş bağlamı zihinleri, savaşta kişinin kendisini öldürmesinden çok başkasını öldürmesine sevk ederken savaş dışı genel bir

²⁰ en-Nisâ 4/31.

²¹ Çık.20:13, 15.

²² el-Bakara 2/85.

²³ Nazife Vildan Güloğlu tarafından ilgili âyetteki "nefislerinizi öldürüyorsunuz (öldürmeyin)" ifadesinin "Allah tarafından emredilen, yapıldığı zaman bağışlanmaya vesile olan bir tövbe vasıtası" olarak değerlendirilmesi, âyetin iç ve dış bağlamıyla uyumsuzdur. Söz konusu görüş için bk. Güloğlu, "Tefsirde Bağlama Riayet", 1916.

bağlam bu sınırlandırmayı kaldırarak ilgili ifadeyi başka alanlara da çekme alanı açmaktadır.

Rivâyetlerde Bakara sûresinin 85. âyeti çerçevesinde genel olarak Yahudilerin ya da insanların dindaşlarıyla savaşıp onları öldürmeleri, sürgün etmeleri ve sonrasında dindaşlarını fidye ile kurtarmaları, özelde ise Medine’de yaşayan Yahudi kabileleri Benî Kaynukâ’, Benî Nadîr ve Benî Kurayza’nın, birbiriyle savaş halinde olan Evs ve Hazrec kabilelerinden biriyle ittifak yapıp (Benî Nadîr, Hazrec ile; Benî Kurayza da Evs kabilesi ile) savaş patlak verdiğinde birbirlerini öldürmeleri, sürgün etmeleri ve sonrasında fidye ile kendi dindaşlarını kurtarmalarının Allah tarafından kınandığı aktarılmıştır.²⁴ “Nefislerinizi öldürüyorsunuz” ifadesi “bir kimsenin kendi canına kıyması” anlamını da kapsadığından tefsir kaynaklarımızda ilgili ifade çerçevesinde aynı dine ve nesebe bağlı kişilerin tek bir insan gibi olduğu, dolayısıyla bir kimseyi öldürenin aslında kendisini öldürmüş olacağı belirtilmiştir. Böylelikle “birbirinizi öldürmeyin” anlamında olduğu düşünülen ifadenin “kendinizi öldürmeyin” anlamına da gelebilecek bir formda gelmesinin gerekçesi açıklanmak istenmiştir. “Mü’minler birbirlerini sevmeleri ve birbirlerine karşı merhamet ve şefkat gösterme hususunda tek bir vücut gibidir. Bir uzuv rahatsızlandığında tüm vücut ateş ve uykusuzluk ile ona eşlik eder.” hadisi²⁵ de bazı müfessirlerce söz konusu gerekçe bağlamında zikredilmiştir.²⁶

Nisâ sûresinin 29. âyeti çerçevesinde, kişiyi ölüme götüren eylemlerin mecazen kişinin kendisini öldürmesi anlamında olduğuna dair aktarılanlar, bu âyet kapsamında da dile getirilmiştir. Böylece Bakara sûresindeki ilgili ifade de dolaylı yoldan intihar anlamına yaklaştırılmıştır.²⁷ Bu çerçevede tefsir

²⁴ Konuyla ilgili rivâyetler için bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/201-2014; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/292; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü’l-vecîz*, 1/174; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 3/186; Kurtubî, *el-Câmi*, 2/238; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 1/116; Ebû Hayyân, *el-Baḥrû’l-muḥîṭ*, 1/459; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/476-478; Âlûsî, *Rûḥu’l-me ânî*, 1/311; Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, 1/372-373; Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrü’l-Merâgî*, 1/155; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 1/588-589; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 1/85-86; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 1/151-152; Güloğlu, “Tefsirde Bağlama Riayet”, 1919.

²⁵ Buhârî, “Edeb”, 27.

²⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/201; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü’l-vecîz*, 1/173; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/291; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 3/183-184; Kurtubî, *el-Câmi*, 2/236; Ebû Hayyân, *el-Baḥrû’l-muḥîṭ*, 1/457; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/476; Âlûsî, *Rûḥu’l-me ânî*, 1/310; Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrü’l-Merâgî*, 1/154; İlgili âyetten önce (el-Bakara 2/84) aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılan *لَا تُسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ* “kanlarınızı akıtmamanız (akıtmayın)” ifadesi Reşid Rıza’ya göre bir ümmetteki her bir ferдин kanının diğerinin kanı olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Diğer bir deyişle bir kimse ümmetinden birinin kanını akıttığında sanki kendisini öldürmüş olmaktadır. Söz konusu yorum için bk. Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, 1/372; Aynı yorum için bk. Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrü’l-Merâgî*, 1/154.

²⁷ Söz konusu görüşler için bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/201; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/291; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 3/183; Kurtubî, *el-Câmi*, 2/236; Ebû Hayyân, *el-Baḥrû’l-muḥîṭ*, 1/457; Âlûsî, *Rûḥu’l-me ânî*, 1/310; Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, 1/372; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 1/586; Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrü’l-Merâgî*, 1/154.

kaynaklarımızda Bakara sûresinin 84 ve 85. âyetlerindeki "kanlarınızı dökmeyeceksiniz (diye sizden söz aldık)" ve "nefislerinizi öldürüyorsunuz (öldürmeyin)" ifadelerinde "birbirinizi öldürmeyin" anlamı öncelenmekle birlikte intihar kapsamında da açıklamalar yapılmış ve bu anlamın da zikri geçen ifadelerden çıkabileceği belirtilmiştir.²⁸ Farklı olarak İbn Atıyye ve İbn Âşûr gibi müfessirlerin "birbirinizi öldürmeyin" anlamı üzerinde özellikle ısrar ettiği görülmektedir. İbn Atıyye'ye göre söz konusu anlatım özelliğini, adam öldürenin kısas yoluyla öldürülmesi yoluyla açıklamak tekellüftür. Çünkü Allah Tevrat'ta Benî İsrâil'den, birbirlerini öldürmemeleri, sürgün etmemeleri, köle etmemeleri, köleliğe terk etmemeleri gibi hususlarda söz almıştır.²⁹ Söz konusu âyetteki adam öldürme ve sürgüne gönderme yasakları on emirden ikisi olan "adam öldürmeyeceksin/cinâyet işlemeceksin" ve "komşunun evine göz dikmeyeceksin." nehiyelerine³⁰ karşılık gelmektedir.³¹

Âyetin metinsel bağlamı ve sebep-i nüzulüne dair aktarılanlar konumuz olan âyetteki "enfüseküm" ifadesinin "birbiriniz" anlamında olduğu ortaya koymaktadır. Zira Benî İsrâil bağlamındaki ilgili âyette "Sonra işte sizler nefislerinizi öldürüyor ve birbirinizi yerinden yurdundan ediyorsunuz." cümleleriyle insanları yerinden yurdundan etme ile birlikte haksız yere adam öldürme suçuna işaret edilmektedir. Bir önceki âyette de "Birbirinizin kanını dökmemeniz (لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ) ve birbirinizi yerinden yurdundan etmemeniz hususunda siz söz almıştık." buyurularak aynı anlamın farklı kelimelerle ifade edildiği görülmektedir. Söz konusu âyetlerin sebep-i nüzûlü bağlamında aktarılan rivâyetler de "nefislerinizi öldürüyorsunuz, kanlarınızı dökmeyeceksiniz" ifadelerinin "birbirini öldürme" ve "savaş" çerçevesinde ele alınabileceğini göstermektedir. Söz konusu âyetin sebep-i nüzûlü kapsamında Medine'deki Yahudi kabilelerin, Evs ve Hazrec arasındaki savaşlarda farklı taraflarda yer alıp savaşarak birbirlerini öldürdükleri ve yerinden yurdundan ettiklerinin aktarılması da bu görüşü desteklemektedir.

²⁸ Zikri geçen ifade kapsamında insanın kendisini öldürmemeye mecbur olmasına binaen intiharın yasaklanmasını faydasız gören kimselere karşı Razi Hint diyarında, kişinin kendisini öldürmesinin fesat aleminden kurtulup nûr ve salah alemine gidiş olarak düşünüldüğünü, bunun yanında bazı zor zamanlarda da insanların intihar ettiklerini belirtmiştir. Razi'nin görüşü için bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 3/183; İntihara dair benzer bir aktarım için bk. Kurtubî, *el-Câmi*, 2/237; Ebu Hayyan'ın ilgili ifade kapsamında aktardığı intihara dair rivâyetler için bk. Müslim, "İman", 47; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, 1/457.

²⁹ İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz*, 1/173.

³⁰ Çık.20:13, 17.

³¹ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 1/586; Elmalılı Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş de Bakara 83-85. âyetlerde bahsedilenlerin Yahudilere verilmiş olan on emre uygun olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu bilgi için bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/400; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/85.

Yukarıda sözü edilen durumlar, konumuz olan âyetlerdeki ilgili ifadelerin “birbirini öldürme/savaşma çerçevesinde ele alınmasının daha doğru olacağını ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle ilgili ifadelerin Kur’ân’da haksız yere adam öldürmeyi yasaklayan âyetlerle aynı anlam çizgisinde olduğunu söylemek mümkündür. Adem’in iki oğlundan birinin diğerini öldürmesi bağlamında Benî İsrâil’e hukûkî ve ahlâkî bir norm olarak haksız yere adam öldürmenin yasaklandığını ifade eden âyet ve benzer âyetler aynı çerçevede değerlendirilebilir.³²

2. Nefislerin Öldürülmesini Emreden Âyetler

“Nefislerinizi Öldürün” ifadesi Kur’ân’da iki yerde geçmektedir. İsrâiloğulları bağlamındaki âyette Hz. Musa, buzağıyı³³ tanı edinen kimselerin kendilerine zulmettiğini belirtmiş ve onlardan yaratana tövbe ederek “nefislerini öldürmelerini” istemiştir.³⁴ Münafıklar bağlamındaki âyette ise şartların gerektirmesi sonucu yurtlarından çıkmaları ya da nefislerini öldürmeleri istendiğinde bu kimselerden pek azının söz konusu isteği yerine getirebileceği belirtilmiştir.³⁵

2.1. İsrâiloğulları Bağlamında “Nefislerinizi Öldürün” İfadesi

İsrâiloğulları hakkındaki âyette geçen “nefislerinizi öldürün” ifadesi kapsamında tefsir kaynaklarımızdaki rivâyetlerde, “enfüs” lafzının “birbirinizi” anlamını destekleyen olaylar aktarılmaktadır. Bununla birlikte rivâyetlerde “birbirinden” kastın kimler olduğu hususu net değildir. Bu kapsamda genel olarak insanların birbirlerini öldürdükleri ifade edildiği gibi Hz. Musa ile Tur’a gidenlerin ya da buzağıya tapmayanların tapanları öldürdükleri aktarılmıştır. Rivâyetlere göre Hz. Musa’nın ilgili emri üzerine insanlar ellerine kılıçlarını alıp uzak yakın (baba, oğul vb.) demeden/acımadan birbirlerini yaralamışlar ya da öldürmüşlerdir. Hz. Musa, Allah’ın “Bu kadarı yeterli” vahyi

³² Benzer âyetler için bk. el-Mâide 5/45, el-En’am 6/151, el-İsrâ 17/33, el-Kehf 18/74, el-Furkân 25/68,

³³ Zikri geçen âyet bağlamında “Her insanın buzağısı kendi nefsidir, kim onu alaşağı eder ve onun isteklerine karşı çıkarsa onun zulmünden beri olur.” denilerek söz konusu buzağı mecazi anlamda da değerlendirilmiştir. Kurtubî’ye göre ise ilgili âyetteki (el-Bakara 2/54) buzağıdan kasıt gerçek anlamda buzağıdır. Söz konusu işârî yorum ve görüşler için bk. Ebû Abdîrahmân Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed es-Sülemî, *Hakâ’îku’t-tefsîr*, thk. Seyyid Umran (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 1/59; Kurtubî, *el-Câmi*, 2/110; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhtâ*, 1/365.

³⁴ el-Bakara 2/54; Söz konusu âyet ve buzağıya tapanlara verilen cezanın tefsir kaynakları ve Eski Ahit bağlamında değerlendirilmesi hakkında bk. Şükrü Maden - Mustafa Yiğitoğlu, “Kur’ân-ı Kerim ve Eski Ahit Bağlamında Buzağıya Tapan İsrailoğulları’na Ölüm Cezası Verilmesi Meselesi”, *AUID*, 11(Aralık 2018), 419-446; İlgili âyetteki “Uktulû Enfusekum” ifadesi hakkında bir çözümleme için bk. Zülfikar Durmuş, “Yanlı Anlamlandırma ve Değerlendirmelere Konu Olan Bakara 54. Âyetindeki ‘Uktulû Enfusekum’ İfadesinin Çözümlemesi”, *EKEV Akademi Dergisi* 7/17(Güz 2003), 29-48.

³⁵ en-Nisâ 4/66.

doğrultusunda bırakmaları yönünde elbisesiyle işaret verdiğinde ise bu kimseler ellerindekileri atmışlar ve netice itibariyle yetmiş bin kişi ölmüştür.³⁶ Diğer bir rivâyete göre "nefislerinizi öldürün" emri üzerine, buzağıya tapmış olanlar ayaklarını toplayıp oturmuşlar, Hz. Musa ile birlikte ilahi emirleri almak üzere Tûr'a giden ve buzağıya tapmayanlar da ellerine kılıçlarını alarak şiddetli bir karanlıkta ya da Allah tarafından gönderilen kara bulutla kaplı bir ortamda bu kimseleri öldürmüşlerdir. Neticede yetmiş bin kişi ölmüş, öldüren ve öldürülenlerin tövbesi kabul edilmiştir.³⁷ Başka bir rivâyete göre ise ilgili emir üzerine buzağıya tapanlar ve tapmayanlar kılıçlarını kuşanarak iki saf olmuşlar ve birbirlerini öldürmüşlerdir. Yetmiş bin kişinin ölmesi ve Benî İsrâil'in helak olmaya yaklaşması üzerine Hz. Musa ve Hz. Harun "Benî İsrâil helak oldu. Kalanları kurtar rabbimiz, kalanları kurtar!" diye yakarmışlar, bunun üzerine Allah bu kimselerin silahlarını bırakmalarını emretmiş ve onlara yönelmiştir.³⁸

Yukarıda sözü edilen rivâyetlerin hemen bütün müfessirler tarafından aktarıldığı, dolayısıyla birçok müfessir tarafından ilgili ifadenin "birbirinizi öldürün" biçiminde düşünüldüğü söylenebilir. Buna ilave olarak bazı müfessirler "enfüs" lafzının "birbiriniz" anlamında kullanıldığına dair görüşü benzer diğer kullanımları zikrederek destekleme yoluna gitmişlerdir. وَلَا تَلْمِزُوا أَوْ لَا تَلْمِزُوا لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِنَفْسِهِمْ خَيْرًا "Birbirinizi ayıplamayın"³⁹ "Onu işittiklerinde mü'min erkek ve kadınların birbirleri hakkındaki zanlarının olumlu olması

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/679-683; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/269-270; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3/87; Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/110; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/102; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 1/367; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/401-403; İnsanların birbirlerini öldürdüğüne dair görüşü aktaran Süleyman Ateş'e göre bu ihtimal doğru kabul edildiğinde toplumda sadece katillerin kalacağı ve toplumun mahvolacağı açıktır. Söz konusu yorum için bk. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/71.

³⁷ Söz konusu rivâyet ve benzer rivâyetler için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/680-684; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 1/137; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/269-270; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3/87; Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/110; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/102; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 1/367; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/401-403; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/260; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/71.

³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/681; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbüri, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ebu Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 1/198; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/269-270; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3/87; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 1/367; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/402; Güloğlu'na göre âyetle ilgili dış bağlam kapsamında aktarılanlar beyânî yöntemi esas alan tefsirlerde, ilgili ifadenin "birbirinizi öldürün" biçiminde anlaşılmasına neden olmuştur. İlgili görüş, söz konusu rivâyetlerin ve müfessirlerin görüşlerinin aktarımı için bk. Güloğlu, "Tefsirde Bağlama Riayet", 1917.

³⁹ el-Hucurât 49/11.

gerekmez miydi?"⁴⁰ ve فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ "Evlere girdiğinizde birbirinize selam verin."⁴¹ ifadelerinin zikredilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir.⁴²

"Nefislerinizi öldürün" cümlesinin "birbirinizi öldürün" anlamına değinen bazı müfessirler, bizce de makul bir yorum olarak iç savaş ortamına ve Hz. Musa tarafından iç barışın sağlandığına atıfta bulunmuşlardır. Bu kapsamda Süleyman Ateş ve Kur'ân Yolu tefsirini saymak mümkündür.⁴³

Diğer müfessirlerden farklı olarak İmam Mâtürîdî, buzağıya tapan İsrâiloğulları'nın teslimiyet duygusunu kuşanarak bacaklarını elbiselerinde toplayıp kafalarını kaldırmadan öldürülmeyi beklemeleri ile Hz. Musa'nın kısa süreli yokluğunda buzağıyı tanrı edinme noktalarını insan tabiatı bağlamında açıklama yoluna gitmiştir. Bu kapsamda o, Benî İsrâil'in hayvan tabiatında olduğuna işaret etmiştir. Zira onlar; asanın yılanı dönüşmesi, denizin yarılması ve taştan suyun fışkırması gibi mucizelere şahit olmuşken Sâmîrî ve ona uyanların sözüne⁴⁴ kanmışlar ve buzağıya tapmışlardır. Hem bu durum hem de onların öldürülmeye teslim olmaları, söz konusu hayvani tabiatı ortaya koymaktadır. Çünkü bu kimseler, istidlal yoluyla anlaşılacak konular şöyle dursun duyularla algılanabilecek olanları bile anlamaktan acizdirler.⁴⁵ Ona göre diğer bir ihtimal ise İsrâiloğulları'nın, ahiretteki karşılığını düşünerek böyle bir emre itaat etmiş olmalarıdır. Bu durum, cennetteki üstün makamı ve karşılığının kendisine gösterilmesi üzerine firavunun eşinin türlü eziyetlere gülerek karşılık vermesine benzemektedir.⁴⁶

"Nefislerinizi öldürün" ifadesinin anlamına dair tefsirlerde aktarılan görüşlerden biri de "bir kimsenin kendisini öldürmesidir."⁴⁷ Bu kapsamda tefsirlerde ilgili görüşe dair farklı yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Genel itibariyle ise söz konusu ifadenin "kendinizi öldürün" anlamına da gelebileceği düşünülmüş ve bu anlam da ihtimal dâhilinde kabul edilip aktarılmıştır. Diğer anlamları da aktarmakla birlikte Zemahşeri'nin أَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ cümlesinin zahirde

⁴⁰ en-Nûr 24/12.

⁴¹ en-Nûr 24/61.

⁴² Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ertuğrul Boynukalın - Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınları, 2005), 1/130; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3/87; Ebû Hayyân da zikri geçen anlam kapsamında لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ "O, size içinizden/aşiretinizden (من اهلكم و جلدتكم) bir elçi gönderdi." âyetini (et-Tevbe 9/128) zikretmiştir. Söz konusu aktarım için bk. Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, 1/367; İbn Âşûr da sözü edilen anlamı desteklemek üzere en-Nûr 24/61 ve el-Bakara 2/84-85 âyetlerini zikretmiştir. Söz konusu bilgiler için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/503.

⁴³ Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/71; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 1/127.

⁴⁴ Tâhâ 20/88.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/130.

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/130.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/130; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/269; Beyzâvî, *Envâri't-tenzil*, 1/101; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, 1/367.

Kur'an'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقتلوا/لا تقتلوا انفسكم) İfadelerine Dair Değerlendirme
"bir kimsenin sıkıntıdan dolayı kendisini öldürmesi (البخع)" anlamında olduğunu ifade etmesi bu çerçevede değerlendirilebilir.⁴⁸

"Nefislerinizi öldürün" ifadesine yüklenen anlamlardan üçüncüsü ise nefsi tezkiye etmek ve kişiyi nefsanî arzularından kurtarmaktır.⁴⁹ Buna göre nefesine çektirmeyen onu beslememiş, öldürmeyen ise onu diriltmemiş olur.⁵⁰ Nefsi öldürerek tövbe etme hükmünün mensuh olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim Benî İsrâil bu emri cehren nefislerini öldürerek yerine getirmişken bu ümmet nefislerini kendi içlerinde öldürerek yerine getirmiştir. İnsanlar Benî İsrâil'in tövbesinin daha zor olduğunu düşünmektedir ama durum hiç de öyle değildir. Çünkü zor sanılarda ölüm acısına bir kez katlanılmaktadır. Havas ehli ise her an katli yaşamaktadır.⁵¹

Diğer müfessirlerden farklı olarak Mâtürîdî gerçek anlamında düşünülmesi durumunda ortaya çıkacak mahzurlara bağlı olarak âyetteki "ktl" fiilini mecazen değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda o, âyetteki "ktl"nin gerçek anlamda kullanıldığına dair icma bulunduğunu, aksi halde ilgili lafzı gerçek anlamı dışında alacağını belirtmiştir. Çünkü "nefislerinizi öldürün" emri, emre muhatap kimselerin tövbe etmesinden sonra gelmiştir. Nitekim aynı bağlamdaki başka bir âyette "Onlar pişman olup saptıklarını anladıklarında Rabbimiz bize merhamet etmez ve başışlamazsa muhakkak hüsrana uğrayanlardan oluruz." dediler.⁵² buyurulması da onların ölümle emrolunmadan önce tövbe ettiklerini göstermektedir. Peygamberler aracılığıyla ortaya konulan şeriatlarda

⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/269; Âlûsî, ilgili emrin zahirinin Benî İsrâil'den her bir kimsenin kendisini öldürme işine girişmesini ifade ettiğini, Reşid Rıza da ilgili ifadenin "intihar" anlamında da olabileceğini belirtmiştir. Söz konusu görüşler için bk. Âlûsî, *Rûhu'l-me ânî*, 1/260; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 1/319; Kâdî Abdülcebbar'a göre "nefislerinizi öldürün" ifadesiyle kişinin kendisini öldürmesi kastedilmiş olamaz. Zira rivâyetler, İsrâiloğulları'nın kendilerini öldürmediklerini ortaya koymaktadır. Bunun yanında ona göre ibadetler mükellef için faydalı olduğunda güzel olur. Fayda da geleceğe dair işlerde bulunur. Ölümünden sonra teklif durumu ortadan kalktığı için kendini öldürme emrinin faydası olamaz. Sözü edilen görüş ve ona karşı yorumlar için bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3/86-87; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 1/368; Âlûsî, *Rûhu'l-me ânî*, 1/260.

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, 2/110; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/71.

⁵⁰ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/102; Benzer bir anlatım için bk. Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/44; Ebû Hayyân, "taktîlin" "tezlîl" anlamında olduğunu şiirle istişhad ederek ortaya koymuş fakat ilgili âyetteki katlin herkesçe bilinen şekliyle canın çıkması anlamında olduğunu belirtmiştir. Söz konusu görüş için bk. Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 1/367; İlgili âyetteki katlin "canın çıkması" anlamında olduğunu söyleyen Âlûsî'nin görüşü için bk. Âlûsî, *Rûhu'l-me ânî*, 1/260.

⁵¹ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/60; Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l-işârât*, thk. İbrahim Beysuni (Mısır: İdâretü't-Türâs, 2000), 1/92; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 1/368; İlgili âyet kapsamındaki işari görüşler için bk. Güloğlu, "Tefsirde Bağlama Riayet", 1917-1919.

⁵² el-A'râf 7/149.

ise Müslüman oluncaya kadar kâfirlerin öldürülebileceği, Müslüman olduklarında ise öldürülmelerinin caiz olmayacağı hükmü bulunmaktadır. Aksi halde risâlet din için değil sadece öldürmek için gerçekleşmiş olur. Ayrıca ölüm, Müslüman olmanın değil, kâfir olmanın bir cezasıdır. İslam'ı seçme, ölüm cezasının düşmesi için bir sebeptir. Müslüman olan, tövbe eden ve bu hal üzere ölen bir kimse dünya hayatındaki küfrü sebebiyle ahirette cezalandırılmaz. Bu durumda söz konusu kimselerin dünya hayatında da tövbe ettikten sonra cezalandırılmamaları gerekmektedir. Rivâyetlere göre yetmiş bin kişinin söz konusu hadisede ve bir gün içinde öldürüldüğü de göz önüne alındığında bunun kökünü kazıma türünden bir helak olduğu söylenebilir. Ne var ki Allah bir toplumu sadece küfür ve inatçılık hallerinde helak etmektedir.⁵³ Bu yüzden âyetteki “katl”, buzağıyı tanı edinip rablerine isyanda aşırıya kaçmalarından dolayı bu kimselerin Allah'a ibadet ile nefislerini yormaları anlamında düşünülebilir. Nitekim bu kullanım “falan kişi falan konuda nefisini katlediyor” örneğinde olduğu üzere hakikat anlamı dışında insanlar arasında caridir.⁵⁴

İbn Âşûr'un da ilgili konuda Mâtürîdî'ye benzer bir kafa karışıklığına sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda o ister buzağıya tapanın kendisini öldürmesi anlamında olsun isterse buzağıya tapmayanların tapanları öldürmesi anlamında olsun ilgili hükmün ilahi şeriatlerin ittifak ettiği “canın korunması” kaidesine aykırı olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden ona göre söz konusu emir vahiy kaynaklı olup Hz. Musa'nın içtihadı olamaz.⁵⁵

Zikri geçen âyetteki “nefislerinizi öldürün” ifadesi bazı müfessirlerimiz tarafından Tevrat'taki veriler üzerinden de değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Hz. Musa'nın Rab'den yana olanları çağırdığı ve bu çağrıya cevap veren Levililere kılıçlarını alıp birbirlerini öldürmeleri emrini verdiği aktarılmıştır.⁵⁶

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/127-128.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/128.

⁵⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/503.

⁵⁶ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 1/320; Benzer ve kısmen farklı anlatımlar için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/503; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 1/70; Tevrat'ın Çıkış kitabındaki bilgilere göre (Çık.32:26-29) kavminin buzağı heykeline taptığını gören ve bu duruma öfkelenen Hz. Musa Rab'den yana olanları çağırmış ve bütün Levililer çevresine toplanmıştır. Bunun üzerine, İsrâil'in tanrısı Rabbin emrini ileten Hz. Musa, herkese kılıcını kuşanmaya, ordugahta kapı kapı dolaşıp kardeşini, komşusunu ve yakınını öldürmeye çağırmış ve neticede üç bine yakın kişi ölmüştür. Hz. Musa çağrıya uyanların, kendilerini Rabbe adadığı, öz oğluna, öz kardeşine düşman kesildiği için de Rab tarafından kutsanmış olacağını söylemiştir. Söz konusu pasajda buzağıya tapmayanların tapanları öldürdüğüne dair açık bir ifade yer almamakta fakat söz konusu anlam ima edilmektedir. Bununla birlikte İbn Âşûr'un söz konusu imayı açık bir ifade olarak aktardığı görülmektedir. Reşid Rıza ise zikri geçen pasajın aktarımında kaynaktaki müphemliği dikkate almıştır. A'râf sûresinin 152. âyetinde buzağıya tapanların ilahi gazaba uğrayacağı ve dünya hayatında zilleti yaşayacağını belirtilmesi söz konusu imayı açıklar niteliktedir. Talmud'da ise (Yoma 66b) konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Buna göre Amoraim'den Rav ve

Konumuz olan âyetin iç ve dış bağlamı ile Tevrat'taki veriler, zikri geçen âyetteki "Nefislerinizi öldürün" emrinin birbirini öldürme ve savaşma kapsamında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda buzağıya tapmış olmalarından dolayı Hz. Musa'nın "yaratıcınıza tövbe edin ve nefislerinizi öldürün." emrine muhatap olan Benî İsrâil'in de aslında ilgili cümle ile iç savaş emrini aldığı düşünülebilir. Bu durumda Benî İsrâil'den bir kısmının buzağıya tapması ve hak yoldan ayrılması ile bu kimselere önce tövbe kapısı sunulmuş, bu kapıdan girmek istemeyenlerle de savaşılmış olması muhtemeldir. Nitekim konuyla ilgili başka âyetlerde buzağıyı tanrı edinenlere Rableri katından gazap ve dünyevi bir zilletin isabet edeceği belirtilmiş, sonrasında ise Allah'ın, kötülük işledikten sonra tövbe edip tekrar iman edenler için bağışlayıcı olduğu buyurulmuştur. Bu durum, buzağıya tapanlardan bir kısmının tövbe etmişken diğer bir kısmının etmediğini ve edenlerin bağışlanıp etmeyenlerin cezalandırıldığını gösterdiği gibi genel olarak insanların ya da buzağıya tapanların bir keşmekeş içinde birbirlerini öldürdüklerine dair rivâyetlerin de ilgili âyet bağlamında geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili olarak buzağıya tapanların teslimiyet içerisinde yere çöküp ölüme razı bir şekilde beklediği ve infaz edildiğine dair rivâyetler ise psikolojik ve sosyolojik açıdan muhtemel gözükmemektedir. Zira geçmişte ve hali hazırda yaşanan benzer durumlar, insanın din değiştirme hususunda psikolojik olarak yavaş bir sürece tabi olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim tarih, herhangi bir ideoloji ya da inançtan bütünüyle ya da kısmen ayrılanların geri

Levi, buzağıya tapanların öldürülme şeklinde anlaşılmamışlardır. Bunlardan birine göre altın buzağıya kurban kesen, tütsü yakan ve böylece putperest eylemlerde bulunanlar kılıçla idam edilecekler; başına basıp öpen ve putperestçe bir tapınma ortaya koymayanlar bir bela ve ilahi ceza ile ölecekler; içten içe buzağıyı sevip de herhangi ve eylemde bulunmayanlar ise bağırsak hastalığı sonucunda helak olacaklardır. Diğer kimsenin görüşüne göre ise şahitler huzurunda ve uyarıdan sonra buzağıya hizmet edenler kılıçla; şahitlerin huzurunda ama uyarı olmadan hizmet edenler bir bela ile; şahitler ve uyarı olmadan hizmet edenler de bağırsak hastalığı ile öleceklerdir. Tevrat'ta (Çık.32:26) Hz. Musa'nın Rabden yana olanları çağırması üzerine Levililerin bu çağrıya uyduğu dolayısıyla bu kimselerin puta tapmadıkları aktarılmaktadır. Ne var ki tefsir kaynaklarımızdaki rivâyetlere paralel olarak Tevrat'a göre (Çık.32:27) bu kimseler kardeş, komşu ve dost demeden önlerine gelen kişileri öldürmüşlerdir. Nitekim Tesniye'de aktarıldığına göre (Yas.33:9) Hz. Musa; Levililerin, Rabbin sözünü tutmak için annesini, babasını, kardeşlerini ve çocuklarını saymamasını takdirle anmıştır. Bu durumda Levililerin buzağıya tapmamış oldukları gerçeği ile kardeşlerini öldürdüklerine dair aktarım çelişkili durmaktadır. Diğer bir deyişle Levililerin bir kısmının puta taptığı ve yakınları tarafından öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum Yoma'da (Yoma 66b), babadan kastın gerçek baba değil annenin babası, kardeşlerden kastın ana bir üvey kardeş, çocuktan kastın da kızkardeşin oğlu olduğu ifade edilerek çözülmeye çalışılmıştır. Buna göre Levililerden hiçbiri buzağıya tapmamıştır. Altın buzağıya tapma ve cezalandırma hususunda ek bilgi için bk. Aaron Rothkoff, "Golden Calf", *Encyclopaedia Judaica*, 2. Baskı (Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007), 7/700-701.

dönüş ve tövbe çağrıları sonrasında keskin bir dönüş yapıp kesilmeye razı olmak şöyle dursun ya dönmediklerini ya da kısmen döndüklerini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in ölümünden sonra zekât vermeye yanaşmayanlardan tövbe etmelerinin istenmesi ve tövbe kapısından girmek istemeyenlerle savaşılmaması bu durumu örneklemektedir.

Yukarıda sözü edilenler dikkate alındığında buzağıya tapanlardan bir kısmının tövbe etmediği ve bu kimselerin ya iç savaş yoluyla ya da siyasi otoritenin gücüyle dize getirilerek öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu kimselerin ölüme razı biçimde teslim olduklarını aktaran rivâyet ise ancak günahından vazgeçmediği için siyasi otorite tarafından dize getirilen kimselerin mecburen takındıkları bir tavır olarak düşünülebilir. Tevrat'a göre Hz. Musa'nın, "Tanrıdan yana olanlar yanıma gelsin" dediğinde sadece Levililerin gelmesi da buzağıya tapanların bütünüyle tövbe etmediğini göstermektedir. Bunun yanında Tevrat'ta din değiştirenlerin kılıçtan geçirilmesi ya da taşlanarak öldürülmesi gerektiğini bildiren pasaj da ya siyasi otoritenin gücüyle yakalanan söz konusu kimselerin infaz edildiğini ya da bu kimselerle savaşarak ilgili emrin yerine getirildiğini düşündürmektedir.

2.2. Münafıklar Bağlamında "Nefislerinizi Öldürün" İfadesi

Münafıklar bağlamındaki âyette⁵⁷ geçen "Biz onlara nefislerinizi öldürün ya da yurduvuzdan çıkın diye yazsaydık..." cümlesindeki "nefislerinizi öldürün" ifadesi tefsir kaynaklarımızda özel anlamda münafıklar, Yahudiler; genel anlamda ise insanlar bağlamında değerlendirilmiştir.⁵⁸ Buna göre Allah merhametinin bir sonucu olarak insanları/münafıkları, "nefislerini öldürme ve yurtlarından çıkma" gibi küfür ve inatlarını ortaya çıkaracak düzeyde zor mükellefiyetlerle değil kolay işlerle yükümlü kılmıştır. Bu yüzden insanlar bu mükellefiyetleri samimi olarak kabul etmeli, inadı bırakmalıdır.⁵⁹

İlgili âyette geçen "nefisleri öldürme" emrindeki "öldürme" tefsir kaynaklarımızın büyük bir kısmında gerçek anlamda ve kişinin kendisini öldürmesi olarak düşünülmüşken bazı tefsirlerde söz konusu fiilin gerçek anlamda öldürme mi yoksa öldürmeyi beraberinde getiren cihat mı olduğu konusu gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede İmam Mâtürîdî, Beyzâvî, Âlûsî,

⁵⁷ en-Nisâ 4/66.

⁵⁸ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 7/206; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Şur'ân*, 3/314; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/445-446; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/368; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, 3/297; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 5/1382-1383; Söz konusu hitabın kime yönelik olduğuna dair görüşler için bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/172; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, 3/298; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 5/73; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/240; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 5/1383.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/171; Benzer bir yaklaşım için bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/446; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 5/72-73; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/241; Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 5/1382-1383; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*, 5/114; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/91.

Kāsımî ve İbn Âşûr'un isimleri zikredilebilir.⁶⁰ Âlûsî ise netice olarak kişinin ölmesini beraberinde getirebilmesine bağlı olarak ilgili ifadeyi cihat bağlamında düşünmenin düşük bir ihtimal olduğunu ifade etmiştir.⁶¹ Sözü edilen konuyu gündeme getiren Kāsımî de hakiki anlamdan ancak bir zaruretten dolayı uzaklaşılabilceğini belirtmiş ve hakiki anlamı destekleyen rivâyetlerin varlığını dikkate alarak dolaylı anlamı uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiştir.⁶²

Sözünü ettiğimiz âyet (en-Nisâ 4/66), katli hakiki-doğrudan düşünen müfessirler tarafından Sabit b. Kays eş-Şemmas'ın bir Yahudi ile övünme yarışına girdiğini aktaran rivâyet çerçevesinde ve "kişinin kendisini öldürmesi" bağlamında açıklanmıştır. Bu kapsamda tefsir kaynaklarında Benî İsrâil'in buzağıya tapmaları neticesinde tövbe etmelerinin ve nefislerini öldürmelerinin istendiğini aktaran âyet⁶³ zikredilmiş ve nefisleri öldürmeden kastın da kişinin kendisini öldürmesi olduğu kabul edilmiştir.⁶⁴ Buna göre söz konusu Yahudi'nin: "Bize kendimizi öldürmemiz emredildi, biz de bunu kabul ettik. Muhammed size savaşmayı emrediyor ama siz buna bile tahammül göstermiyorsunuz." demesi üzerine Sabit: "Hadi ordan sen de! Muhammed bana kendimi öldürmemi emretse ben kesinlikle bunu yerine getirirdim." demiş ve zikri geçen âyet nazil olmuştur. Abdullah ibn Mesud'un da benzer sözler söylediği ve bu âyetin nazil olduğu aktarılmıştır. Hz. Ömer de: "Allah bize kendimizi öldürmemizi emretseydi vallahi biz bu emri kesinlikle yerine getirirdik. Allah'a hamd olsun ki O bize bunu emretmedi." demiştir. Rivâyete göre Hz. Ebu Bekir de Hz. Peygamber'e hitaben: "Bana böyle bir emir verseydin yerine getirirdim." demiş, Hz. Peygamber de: "Doğru söyledin." şeklinde karşılık vermiştir. Hz. Peygamber durumdan haberdar olduğunda ise:

⁶⁰ İlgili ifadenin "nefislerin cihatta ölüme maruz kalması" anlamı için bk. Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 1/368; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 3/314-315; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/114-115.

⁶¹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 5/72.

⁶² Kāsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 5/1383.

⁶³ el-Bakara 2/54.

⁶⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 3/341; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/104; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/445; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 3/297; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/240; Kāsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, 5/1383; Mustafâ el-Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, 5/83; Âlûsî, Zemahşerî'nin "Buzağıya taptıklarından dolayı kendilerinden tövbe etmeleri istendiğinde biz Benî İsrâil'e nefislerini öldürmelerini ya da yurtlarından çıkmalarını vacip kılmıştık. Benzerini onlara vacip kılsaydık..." şeklindeki açıklamasını eleştirmiştir. Zira yurttan kasıt eğer Mısır ise Benî İsrâil'in Mısır'dan çıkışı buzağıya tapmadan önce gerçekleşmiştir. Ne var ki Zemahşerî'nin ifadesinin zahiri, buzağıya tapmaları sonucunda Benî İsrâil'den tövbe etmeleri istendiği zaman çıkışla emrolunduklarını ifade etmektedir. Bu, tarihen yanlıştır ve herhangi bir dönemde İsrâiloğulları tövbe bağlamında hicretle emrolunmamıştır. Âlûsî'nin sözü edilen görüşü için bk. Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 5/73; Beyzâvî'nin de Zemahşerî'nin ilgili ifadesini özetle aktardığı görülmektedir. İlgili ifade için bk. Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 1/368.

“Nefsim elinde olana yemin olsun, ümmetinden öyle adamlar vardır ki iman onların kalplerinde yere çakılı dağlardan daha sağlamdır.” buyurmuştur.⁶⁵ Rivâyetlerde söz konusu emirleri yerine getirebilecek pek az kişi için Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Abdullah bin Mesud, Ammar b. Yasir, Abdullah ibn Revaha, İbn Ümmü Abd’in isimleri ve “sahâbeden bir grup” zikredilmektedir.⁶⁶

İmam Mâtürîdî, yukarıda zikri geçen rivâyetler eşliğinde اَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ cümlesinin birçok müfessir tarafından “kişinin kendisini öldürmesi” anlamında alınmasını iki açıdan ihtimal dışı olarak değerlendirmiştir. Bunlardan birincisine göre söz konusu emir çok zordur ve kimse böyle bir ibadete tahammül gösteremez. Nitekim Allah da kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklemeyiz.⁶⁷ İkinci olarak da ilgili emirde neslin kesilmesi ve öldürülmesi için özellikle bir varlığın yaratılması söz konusudur.⁶⁸ Bu kapsamda zikri geçen ifade “bazı insanların diğer bazılarını öldürmesi” anlamında alınabilir ve bu durumda “düşmanla savaşma, evlerden çıkıp hicret etme” anlamı söz konusudur.⁶⁹ İbn Âşûr’a göre de sözü edilen âyet, beş âyet sonrasındaki “Ey iman edenler, tedbirinizi alın, bölük bölük ya da topluca savaşın.”⁷⁰ cümleleriyle ifadesini bulan cihada teşvik bağlamına geçiş için bir hazırlık niteliği taşımaktadır. Nitekim mü’minler cihat emriyle müşrik olan kendi kavim ve akrabalarıyla savaşmaktadırlar. Diyardan çıkmaktan maksat ise Medine’den çıkmaktır ve bu ifadede muhacir ve mücahitler için bir teşvik söz konusudur.⁷¹ İlgili âyetteki “Eğer onlar kendilerine tavsiye edileni yerine getirirlerdi bu onlar için daha hayırlı ve sağlamca olurdu.” cümlesindeki وَ اَسَدَّ ثَنِيْبًا ifadesi “imanın pekişmesi” anlamı dışında ve ondan daha çok “düşmanların arasında kalabilme, izzet ve yaşam için” şeklinde açıklamıştır. Nitekim onlar hayatta kalabilmek için savaşı sevmiyor, vatan sevgisinden dolayı hicreti hoş karşılamıyorlardı. Allah bu kimselere düşmanlarını savma yönünden dolayı cihat ve gurbetin kendilerini sağlama almak olduğunu bildirmiştir. Bir sonraki âyette geçen “İşte o zaman size katımızdan büyük bir ecir verirdik.” ifadesi de öncesine atıfla âyetteki hayrın

⁶⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 7/206; Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/314; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 3/341; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/103; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 10/172; Kurtubî, *el-Câmi’*, 6/445-446; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muḥîṭ*, 3/297; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/147-148; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 5/72; Kâsımî, *Meḥâsinü’t-te’vîl*, 5/1383; İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 5/113-114; Güloğlu, “Tefsirde Bağlama Riayet”, 1923.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/314; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 3/341; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/103; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 10/172; Kurtubî, *el-Câmi’*, 6/445-447; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muḥîṭ*, 3/297; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/147-149; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 5/72; Kâsımî, *Meḥâsinü’t-te’vîl*, 5/1383.

⁶⁷ el-Bakara 2/286.

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/314-315.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/315.

⁷⁰ en-Nisâ 4/71.

⁷¹ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr*, 5/114; Aynı görüşü aktaran Kur’ân Yolu tefsiri için bk. Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/91.

Kur'an'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقتلوا لا تقتلوا انفسكم) İfadelerine Dair Değerlendirme dünya hayrı, pekiştirmenin de dünyevi pekiştirme olduğunu ortaya koymaktadır.⁷²

Konumuz olan âyette⁷³ hicrete ilave olarak buyurulan "nefislerinizi öldürün" emri -bazı müfessirlerin haklı olarak belirttiği üzere⁷⁴- bize göre de savaş ve cihat bağlamında ele alınmalıdır. Savaşın genellikle evden uzaklaşma, öldürme ve ölmeyi bünyesinde toplayan bir ameliye olması âyetteki "nefislerinizi öldürün" ve "yurtlarınızdan çıkın" emirlerinin tek bir eylemin farklı veçheleri olarak düşünülmesini mümkün kılmaktadır. Bunun yanında "yurtlarınızdan çıkın" ifadesiyle, hicret örneğinde görüldüğü üzere hemen savaşmak için değil de güç kazanarak müstakbel bir savaşa, zafere ve yurda dönüşe hazırlık olarak gerçekleştirilen göçün kastedilmiş olması da mümkündür. Âyetin devamındaki "Eğer onlar kendilerine tavsiye edileni yapsalardı bu onlar için daha hayırlı ve sağlamca olurdu." ifadesi de İbn Âşûr'un haklı olarak belirttiği üzere⁷⁵ savaşın neticede barış ve huzur ortamını doğurup Müslümanların ayaklarını daha rahat ve sağlam biçimde yere basacakları bir toprakta, güvende ve izzet içinde yaşayacaklarını ifade etmektedir. Bu kapsamda âyetteki "hayr"ı uhrevi yönü baki kalmak şartıyla öncelikle dünyevi bir hayr, "tesbît"i de kişinin ve toplumun ayağını yere sağlam basabileceği bir yurda kavuşması anlamında almak mümkündür.

"Hayır", "tesbît" ve "cihâd" bağlamında benzer bir anlatımla Enfâl sûresinin 67. âyetinde de karşılaşılmaktadır. İlgili âyette de "Topraklarında tam bir hâkimiyet ve güç tesis etmeden bir peygamberin esir alması uygun değildir." buyurularak "cihâd" ve "tesbît" ile yakın anlamdaki "ishân" (الاتخان) arasında bağ kurulmaktadır. Nitekim "shn" sözcüğü sözlüklerde ve tefsirlerde "yoğun, sert olmak, akmayacak ya da hareket etmeyecek kadar katı olmak, (düşmanı öldürmede) aşırı gitmek, bir yerde kökleşmek ve orayı mekan tutmak, pek çok bölgeye hâkim olmak, kuvvetli ve şiddetli olmak, galip gelmek, kahretmek" ifadeleri ve bu anlamları örnekleyen cümlelerle açıklanmıştır.⁷⁶ Bu kapsamda

⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/114-115.

⁷³ en-Nisâ 4/66.

⁷⁴ İlgili ifadenin cihat kapsamında anlaşılabilirliğini ya da anlaşılması gerektiğini belirten müfessirlerin görüşleri için bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3/314-315; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/368; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/114-115.

⁷⁵ İbn Aşur'un söz konusu yorumu için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 5/114-115.

⁷⁶ "Yaralardan, hastalıktan, uykudan ya da yorgunluktan dolayı hareketsiz ve sabit kaldı, ağırlaştı, bu durumlar o kimseye galip geldi" anlamındaki استثن الرجل، أثنه المرض، أثنته الجراحات kullanımları, sözü edilen fiilin "tesbît" ile yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Söz konusu bilgiler için bk. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî, *Mecâzû'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, y.y.), 1/250; Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'ân*, 2/425; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/255-256; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beirut: Dârü'l-Marife, b.y.), "azz", 79; Zemahşerî, *el-Keşşâf*,

zikri geçen âyette de savaş ve cihat, öldürme ve galibiyet yoluyla bir toprağa sağlam biçimde yerleşme ve orayı vatan haline getirme anlamının olduğu söylenebilir.

Konumuz olan dört âyet dışında “enfüs” lafzının mef’ûl makamındaki kullanımlarında özellikle metnin bağlamı ve olgusal gerçeklik çerçevesinde “birbirinize” anlamı açıkça görülmektedir. Bir eve girerken hem geldiğini belli ederek izin istemek hem de esenlik dilemek maksadıyla selam vermenin (selamlaşmanın) tavsiye edildiği âyette⁷⁷ “Bir eve gireceğiniz vakit birbirinize (ev halkına) selam verin...” ifadesi bu kapsamdadır. Zira esenlik olgusal olarak muhatap için dilenir. Aynı sûrenin 27. âyetindeki “Ey iman edenler, kendi eviniz dışındaki bir eve vardığınızda geldiğinizi hissettirip hane halkına selam vermeden girmeyiniz.” ifadesi de عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ sözünün müfessiri olarak dikkat çekmektedir.

Kur’ân’da, Allah’ın ortağının bulunmadığını anlatmak üzere getirilen bir darb-ı meselde efendilere hitaben, kendi mallarında kölelerinin ortaklığının bulunmadığı hatırlatıldıktan sonra birbirlerinden çekindikleri gibi kölelerinden çekinmedikleri aktarılmış ve bu anlam تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ lafızlarıyla ifadesini bulmuştur. İlgili âyette de⁷⁸ bağlamın zorlaması sonucu “enfüseküm” lafzının “birbiriniz” anlamında kullanıldığı açıktır. Zira bir kimsenin kölesinden çekinmesi ile kendisinden çekinmesi arasında mukayese çerçevesinde bir anlam ilgisi bulunmamaktadır.

İnsanların birbirlerini alaya almasını, ayıplamasını ve birbirlerine lakap takmasını yasaklayan âyette⁷⁹ geçen وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ “Birbirinizi ayıplamayın” ifadesi, nadiren kendilerini ayıplasalar da yaygın bir olgusal bir gerçeklik olarak insanların başkalarını ayıpladıkları düşünüldüğünde yukarıda sözünü ettiğimiz anlam çerçevesinde değerlendirilebilir.⁸⁰ Ayrıca insanın kendi nefisini kınamasının nehyi gerektirecek bir eylem olmayıp kişiyi günahattan uzaklaştıran iyi bir haslet olması da söz konusu ifadenin başkalarına yönelik bir kınamayı anlattığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında ilgili âyetin başında cümleye,

2/598; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 15/208; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), “shn”, 6/473.

⁷⁷ en-Nûr 24/61.

⁷⁸ er-Rûm 30/28.

⁷⁹ el-Hucurât 49/11.

⁸⁰ İlgili âyette “birbirinizi ayıplamayın” anlamı açık olmakla birlikte Hüseyin Atay ve Zülfikar Durmuş tarafından insanın kendisini ayıplamayıp kınamayacağını söylenmesi ve bu durumun da söz konusu anlamı destekler mahiyette sunulması Kur’nın konuyla ilgili yaklaşımıyla uyusmamaktadır. Nitekim Kur’ân’da davetine uyanlara hitaben şeytanın “Beni kınamayın, kendinizi kınayın” فَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ dediğinin aktarılması (İbrahim 14/22) ve sürekli kınayan nefse yemin edilmesi وَالَّذِينَ يَلْعَنُونَ الْكُفْرَانَ بِالْبَغْضَاءِ bu durumu ortaya koymaktadır. Hüseyin Atay ve Zülfikar Durmuş’un söz konusu görüşleri için bk. Hüseyin Atay, “Nefis”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (1997), 58; Durmuş, “Bakara 54. Âyeti”, 45.

Kur'an'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقْتُلُوا/الْتَقْتُلُوا انْفُسَكُمْ) İfadelerine Dair Değerlendirme genele yansıyacak biçimde قَوْمٍ مِنْ قَوْمٍ لَا يَسْخَرُونَ قَوْمًا وَلَا يَسْخَرُونَ مِنْ قَوْمٍ nehiyiyle girilmesi أَنفُسَكُمْ lafzıyla قَوْمٍ مِنْ قَوْمٍ ifadesinin aynı anlam çerçevesinde olduğu izlenimini doğurmaktadır.

İfk hadisesi bağlamındaki âyette de⁸¹ "Onu (iftirayı) işittiklerinde mümin erkek ve kadınların birbirleri hakkında hüsnü zan besleyerek 'bu apaçık bir iftira' demeleri gerekmez miydi?" cümlesindeki ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِنَفْسِهِمْ خَيْرًا "bienfüsihim" lafzının olgusal gerçeklik bağlamında "birbirleri" anlamında olması kaçınılmazdır. Zira ilgili olayın içinde olan ya da olaya şahit olanların kendileriyle ilgili hüsnü zanda bulunmaları mantıklı durmamaktadır.

Netice olarak konumuz olan âyetlerdeki "enfüseküm" ifadesinin "birbiriniz" anlamında olduğu, "kendiniz" anlamının ise sadece lafzen mündemiç olduğunu söylemek mümkündür. İlgili ifadeye bazı tefsir ve meâllerde "nefsi tezkiye etme" anlamının verilmesi ise Kur'an'ın bütünselliği ve söz konusu âyetlerin bağlamı düşünüldüğünde muhtemel gözükmemektedir.⁸² Nitekim buzağıya tapanlara rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir zilletin bulaşacağına belirtilmesi⁸³ "nefislerinizi öldürün" ifadesindeki "ktl" fiilinin olumlu konumda tezkiye anlamında düşünüleceğini ortaya koymaktadır.

Arap dilinin kullanımı; Kur'an'ın "nefislerin öldürülmesi/öldürülmemesi" ifadeleri bağlamında bütünselliği; toplumsal yapıyı ve bireyin can güvenliğini tehdit eden bir edim olması hasebiyle zaman ve zemin üstü bir suç olan "adam öldürme" çerçevesinde din, şariat ve hukuk sistemlerinde süregelen yaklaşım ve Kitâb-ı Mukaddes verileri dikkate alındığında konumuz olan âyetlerde geçen "nefislerinizi öldürün/öldürmeyin" emir ya da nehiyelerinin birbiriyle bağlantılı iki anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda teşvik bildiren ve emir kipiyle kurulan cümlelerde deyim yerindeyse kişinin kellesini de koltuğuna alarak savaşmasının emredildiği, nehiy bildiren cümlelerde ise insanların savaş ya da farklı yollarla birbirlerini öldürmelerinin yasaklandığı anlaşılmaktadır.⁸⁴

İlgili âyetlerdeki اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ifadesinden lafzen "insanların kendi canlarına kıymaları/intihar" anlamının da çıkabiliyor olması söz konusu ifadenin "savaşma" anlamında olmasıyla uyumludur. Nitekim savaşa gitmek bir

⁸¹ en-Nûr 24/12.

⁸² Durmuş, "Bakara 54. Âyeti", 29-48.

⁸³ el-A'râf 7/152.

⁸⁴ İmam Mâtürîdî de ilgili emir ile Benî İsrâil'in kendi ölümlerini de göze alarak düşmanla savaşmalarını istemektedir. Cennet karşılığında Allah'ın mü'minlerden canlarını ve mallarını satın aldığını, bu alışverişin bir gereği olarak mü'minlerin Allah yolunda savaşıklarını, öldürüp öldürüldüklerini anlatan âyet (et-Tevbe 9/111) de bu durumu aktarmaktadır. Söz konusu görüş için bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/129.

başkasını öldürmeye gitmek kadar kendi canını ortaya koyma anlamı da taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle savaşa gitmek ile ölüme gitmek, savaşmanın emredilmesi ile ölümün emredilmesi arasında yakın bir bağ bulunmaktadır. Günümüz savaşlarında görece azalmakla birlikte cephe savaşlarının yaşandığı dönemlerde bu durumun daha belirgin olduğu açıktır. Söz gelimi yeniçeriler arasında düşman içine dalan ve kuşatma altındaki kalelere giren fedailere en ön safta savaşmalarından dolayı “serdengeçti” ya da “ölüm eri” denilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir.⁸⁵

Haksız yere adam öldürme anlamında olduğunu düşündüğümüz وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ifadesi de “adam öldürme”nin bir toplumda yaygınlaşmasıyla birlikte her bireyin ayrı ayrı can güvenliğinin tehlikeye girmesi bağlamında dönüşlü bir anlam yapısına sahiptir. Bunun yanında sözü edilen suçu işleyen kişinin kısasla cezalandırılması da aynı kapsamdadır. Buna ilave olarak yaygın olarak toplumlarda görüldüğü, roman ve filmlerde işlendiği üzere ilgili suça bulaşıp o güzergâhı yol bilenlerin aynı güzergahtaki diğer insanlar tarafından öldürülmeleri de benzer bir dönüşlülüğe işaret etmektedir.

Sonuç

Olgusal gerçeklik, sebab-i nüzûle dair rivâyetler, ifadenin anlam kazandığı siyak-sibakın umum-husus yönünden durumu, toplumlarda yaygın olarak karşılaşılmasına bağlı olarak semavi dinlerde ve hukuk sistemlerinde yasaklanması gelenek haline gelmiş olan suçlar bağlamında düşünüldüğünde Kur’ân’daki “nefislerinizi öldürün” ve “nefislerinizi öldürmeyin” ifadelerindeki أَنْفُسَكُمْ lafzının “birbiriniz” anlamında alınması daha makul durmaktadır. Bu çerçevede emir kipinin kullanıldığı âyetlerde savaş ve cihat emrinin verildiği, nehiy kipinin kullanıldığı âyetlerde ise savaşarak ya da başka bir yolla adam öldürmenin yasaklandığı söylenebilir.

Nisâ sûresinin 29. âyetindeki “nefislerinizi öldürmeyin” nehyi, haksız kazancın yasaklanmasından da anlaşılacağı üzere umumi bir bağlamda zikredilmekte ve akıllara on emirdeki “öldürmeyeceksin” ve çalmayacaksın” uyarılarını getirmektedir. Bunun yanında hukuk sistemlerinde “haksız yere adam öldürme”nin genel bir yasak olarak süregelmesi de ilgili âyetteki umumi yönle bağlantılı gözükmemektedir. Bakara sûresinin 85. âyeti de sebab-i nüzûl bağlamında Benî İsrâil’in Evs ve Hazrec kabilelerinden biriyle ittifak kurarak birbirleriyle savaşmaları ve öldürmeleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle sebab-i nüzûl çerçevesinde bu âyetin de “birbirini öldürme” bağlamında ele alınması gerekmektedir. İlk âyetten farklı olarak bu âyetin

⁸⁵ Serdengeçti kavramı hakkında daha fazla bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, “Serdengeçti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 554.

Kur'an'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقتلوا/لا تقتلوا انفسكم) İfadelerine Dair Değerlendirme
"herhangi bir yolla öldürme" değil de "savaş yoluyla öldürme" bağlamında olduğu söylenebilir.

Bakara sûresinin 54. âyetindeki "*nefislerinizi öldürün*" ifadesi, sosyolojik ve psikolojik açıdan değerlendirildiğinde bir iç savaşa işaret etmektedir. Zira âyetin bağlamı buzağıya tapanların cezalandırılmasıyla ilgilidir. Her ne kadar rivâyetlerde buzağıya tapanların ayaklarını topladıkları, diğerlerinin de bu kimseleri kılıçtan geçirdiği aktarılsa da tarihte yaşanan benzer hadiseler, insanların dinlerinden ve ideolojilerinden keskin bir teslimiyetle dönmediklerini ve bunun sonucunda da iç savaşların yaşandığını göstermektedir. Hz. Musa'nın, Benî İsrâil'in buzağıya tapmasına engel olmamakla suçlaması üzerine Hz. Harun'un "*Benî İsrâil'i böldün ve sözümü tutmadın demenden korktum.*" gerekçesini sunması da (Tâhâ 20/92-94) söz konusu kavmin tek bir sözle keskin dönüşler yapan, hayvan tabiatında ve teslimiyetinde insanlar olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca söz konusu savunma iç savaşı beraberinde getirecek toplumsal kutuplaşmaya da işaret etmektedir. Diğer bir ihtimale göre ise söz konusu günaha tövbe etmeyip müesses dine dönmeyenlere siyasi otorite tarafından boyun eğdirilmiş ve bu kimseler kılıçla ya da taşlanarak öldürülmüştür.

Münafıklar bağlamındaki âyette (Nisâ 4/66) -Tebük seferinde örnekleri görüldüğü üzere- düşmanla savaşma ve bunun için yurdundan belli süreliğine ayrılma emri geldiğinde münafıklardan pek çoğunun bu emri yerine getirmeyeceği vurgulanmaktadır. Bu âyetin Bakara sûresinin 54. âyeti çerçevesinde ele alınması ve Benî İsrâil'den bir grubun ölüme razı olması gibi Ümmet-i Muhammed'den bir grubun da aynı fedakarlığı göstereceğinin belirtilmesi iki açıdan makul durmamaktadır. İlk olarak yukarıda açıkladığımız üzere Benî İsrâil kapsamındaki âyetin "kendinizi öldürün" anlamında alınması ilgili rivâyetler ve Tevrat verileri bağlamında su götürcek bir yaklaşımdır. İkinci olarak da Hz. Peygamber'in "bir kimseye kendisini öldürmesini emretmesi" durumunu farz etmek makul durmamaktadır. Ayrıca söz konusu muhal durum farz edilse bile bu emrin güzide sahâbîler tarafından yerine getirilebileceğinin aktarılması ve bu sahâbîlerin takdir edilmesi de dinin makâsıdı ve sabiteleri ile çelişmektedir. Bunun yanında söz konusu emirlerin bazı meâl ve tefsirlerde karşılaştığı üzere "*nefsin terbiyesi ve tezkiyesi*" bağlamında ele alınması, bu âyetlerin sözel bağlamından ve bağlı olduğu olaydan uzaklaştırılması ile mümkün olabilir.

Kaynakça

Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî. *Rûhu'l-me ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l- 'azîm ve's-seb 'î'l-meşânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Atay, Hüseyin. "Nefis", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37 (1997)

Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsîri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şafiî. *Envâri't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Subhi Hasan Hallâk - Muhammed Ahmed el-Atraş. 3 Cilt. Dimaşk-Beyrut: Dâru'r-Reşid, 2000.

Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî. *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslamî, 1984.

Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi 'u's-şahîhu'l-müsned min hadîsi Resûlillâh şallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhıbbüddin el- Hatîb. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, H 1400.

Durmuş, Zülfikar. "Yanlış Anlamlandırma ve Değerlendirmelere Konu Olan Bakara 54. Âyetindeki 'Uktulû Enfusekum' İfadesinin Çözümlemesi". *EKEV Akademi Dergisi* 7/17(Güz 2003), 29-48.

Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. nşr. İzzet Ubeyd ed-Deaâs, Adil es-Seyyid. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418/1997.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhtâ*. thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud, eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Güloğlu, Nazife Vildan. "Tefsirde Bağlama Riayet ve Katlü'l-enfüs Yorumlarına Etkisi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11/3 (2022), 1910-1928.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.

İbn Atıyye, Ebü Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l- 'azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

Kur'an'daki "Kendinizi/Birbirinizi Öldürün/Öldürmeyin" (اقتلوا/لا تقتلوا انفسكم) İfadelerine Dair Değerlendirme
İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Telhîşü'l-ḥabîr fî tahrîci eḥâdîşî'r-Râfi İyyi'l-kebîr*. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1995.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrü'l-Ḳur'ânî'l- 'azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed- Muhammed es-Seyyid Reşad. 15 Cilt. Giza: Müessesetü Kurtuba, 2000.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânü'l- 'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.

Karaman, Hayrettin vd.. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî. *Mehâsinü't-te 'vîl*. y.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi ' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân ve'l-Mübeyyinü limâ Tazammenehü mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*. Thk. Dr. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Leṭâ ifü'l-işârât*. thk. İbrahim Beysuni. Mısır: İdâretü't-Türâs, 2000.

Maden, Şükrü – Yiğitoğlu, Mustafa. "Kur'ân-ı Kerim ve Eski Ahit Bağlamında Buzağıya Tapan İsrailoğulları'na Ölüm Cezası Verilmesi Meselesi". *AUID*. 11 (Aralık) 2018.

Ma'mer b. el-Müsennâ, Ebû Ubeyde et-Teymî. *Mecâzü'l-Ḳur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, y.y.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Te 'vîlâtü'l-Ḳur'ân*. thk. Ertuğrul Boynukalın - Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınları, 2005.

Merâgî, Ahmed Mustafâ. *Tefsîrü'l-Merâgî*. Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdüh, 1946.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Şahîhu Müslim*. nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. Riyad: Dâru Tîbe, 2006.

Özcan, Abdülkadir. "Serdengeçti". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.

Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsîrü'l-Menâr*. 12 Cilt. Kahire: Dârül-Menâr, 1947.

Rothkoff, Aaron. "Golden Calf", *Encyclopaedia Judaica*. Jerusalem: Keter Publishing House Ltd., 2007.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebu Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Sülemî, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed. *Hakâ'îku't-tefsîr*. thk. Seyyid Umran. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Dr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Heccr, 2001.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcélil Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâ'îki'ğavâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-e'kâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud- eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Abikan, 1998.

